İslâm Araştırmaları Dergisi, 36 (2016): 163-177

Araştırma Notları
Research Notes

Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Bir Mektubu: Sebîlürreşâd Yazarı Ahmet Hamdi Akseki'nin İslâm Dünyasına İlgisine Dair Notlar

M. Suat Mertoğlu*

Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951) Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş kalem erbabı ve mütefekkir ilim adamları arasında önde gelenlerden biridir. Medresede aldığı geleneksel eğitim ve icâzetle birlikte İstanbul Dârülfünunu'nda ve Medresetü'l-mütehassısîn'de aldığı formasyonun da bir sonucu olarak gerek İslâm düşüncesiyle gerekse ruhiyat ve içtimaiyat başta olmak üzere Batı düşüncesiyle ilgilenen çok yönlü bir şahsiyettir. O aynı zamanda Osmanlı döneminde meşihatte Millî Mücadele döneminde Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nde, Cumhuriyet döneminde ise Diyanet İşleri Riyâseti'nde üst düzey görevler üstlenerek din hizmetleri ve eğitimi, dinî yayınlar ve genel olarak dinî hayat alanlarına önemli katkılarda bulunmuş bir bürokrattır.[1]

* Doç. Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (mertsuat@yahoo.com).

1 Akseki'nin biyografisi için bk. Diyanet İşleri Reisliği'nde 5 Nisan 1934 tarihinde Ahmet Hamdi Akseki adına düzenlenmiş sicil cüzdanı sureti: İSAM Kütüphanesi, "Akseki, Ahmet Hamdi", dokümantasyon dosyası; Ertan, *Ahmed Hamdi Akseki*; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, III, 271-74; "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki", s. 123-29; Bolay, "Ahmet Hamdi Akseki", s. 293-95. Akseki hakkında Türkiye'de hazırlanmış tezlerin künyeleri ile makale ve tebliğlerin tam metinlerine İSAM web sayfasında (isam.org.tr) yayımlanan "İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu" ve "İlâhiyat Makaleleri" gibi veri tabanlarından ulaşılabilir.

© İSAM, İstanbul 2016

Bu yazıda 1950 yılında Mısırlı âlim Ahmed Muhammed Şâkir'e (1892-1958) gönderdiği Arapça bir mektubu vesilesiyle Akseki'nin İslâm dünyası ve farklı coğrafyalardaki müslüman ilim ve fikir adamlarına yönelik ilgisi üzerinde durmak istiyoruz.

Cevval, çalışkan ve kabiliyetli bir öğrenci olan Ahmet Hamdi'nin akranları arasında temayüz etmesini ve erken yaşlarda olgunlaşmasını sağlayan ve aslında birbirini besleyen iki hususiyetinden söz edilebilir. İlki daha henüz talebelik yıllarında telif ve tercüme ürünü eserleriyle yazı hayatına girerek[2] velût bir kalem erbabı olma yolunda hızla ilerlemesi, diğeri ise yine erken yaşlardan itibaren İslâm dünyasının ilmî, fikrî ve toplumsal gelişmelerine yönelik bir tecessüse ve gözlem kabiliyetine sahip olmasıdır. Kanaatimizce onun bu şekilde çok yönlü olarak gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri Mehmed Âkif (Ersoy) başta olmak üzere *Sebîlürreşad* mecmuası çevresi ve dönemin önemli şahsiyetleriyle kurduğu ilişkilerdir.

Ahmet Hamdi Akseki, Mehmed Âkif'i ilk defa II. Meşrutiyet sonrasında henüz bir talebe iken İttihat ve Terakkî Cemiyeti İlmiye Şubesi'nin Şehzade İlmiye Kulubü'ndeki gece derslerinde[3] tanımış ve orada verdiği Arap edebiyatı derslerine katılmıştır. Mehmed Âkif'in *Muallakāt-ı Seb'a*, Zemahşerî'nin *Lâmiatü'l-Arab*'ı,[4] İbnü'l-Verdî ve Ebü'l-Feth el-Büstî'nin kasideleri gibi Arap edebiyatına ait çeşitli metinleri okuttuğu ve 200'den fazla öğrencinin katıldığı bu dersler vasıtasıyla Akseki hem tercüme teknikleri konusunda kendisini geliştirmiş hem de Mehmed Âkif'in sermuharriri olduğu *Sırât-ı Müstakîm*/

2 Görebildiğimiz kadarıyla kendisinin matbuattaki ilk kalem denemesi *Hikmet* mecmuasında yayımlanan şu iki yazısıdır: "Hakgûyâne Sözler", *Hikmet*, -32. sayıdan sonra nüsha-i fevkalâde- (16 Teşrînisâni 1326/28 Kasım 1910): 4; "Endîşe-i İstikbal", *Hikmet*, 34 (25 Teşrînisâni 1326/8 Aralık 1910): 6-7. Bunlardan ilk künyeye ait metnin taramasını gönderme lutfunda bulunan Ahmet Koçak'a müteşekkirim. Koçak aynı mecmuada yayımlanan başka bir yazıyı (A. Hamdi, "Terbiye-i Siyâsiyye", sy. 31: 7-8) daha kendisine isnat ederse de (Bk. Filibeli Ahmed Hilmi, *Hikmet Yazıları*, s. 401) farklı imzadan (diğer iki yazı Aksekili Ahmed Hamdi imzalıdır) ve muhtevasından hareketle bu yazının Akseki'ye ait olması bize uzak bir ihtimal olarak görünmektedir.

3 Otuzbir Mart Vakası'ndan sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti İlmiye Şubesi'nce Şehzade İttihat ve Terakkî Kulubü'nde haftada iki defa olmak üzere medrese öğrencileri ve müderrislerin katıldığı gece dersleri tertip edilmiştir. "En ziyade ve hemân umumiyetle mesâil-i hâzıra-i ictimâiyye, ilmiye ve siyâsiyenin" konu edinildiği bu dersler kapsamında Mehmed Âkif'in yanı sıra İzmirli İsmail Hakkı, Mûsâ Kâzım, Bursalı Mehmed Tâhir ve Abdürreşid İbrahim gibi dönemin tanınmış âlim ve ediplerinden bazıları çeşitli dersler/konferanslar vermiştir (bu dersler için bk. Mûsâ Kâzım, "Kuvvet Hazırlamak", *Sırât-ı Müstakîm* [bundan sonra künyelerde *SM*], 3/59 [8 Teşrînievvel 325/21 Ekim 1909]: 100-101).

4 Şenferâ'nın *Lâmiyetü'l-Arab*'ı üzerine bir şerh olup tam adı *A'cebü'l-aceb fî şerhi Lâmiyeti'l-Arab*'dır.

Sebîlürreşâd mecmuası çevresine katılmıştır. Akseki o dönemde Mehmed Âkif'in bu mecmuada dinî bahislere dair şahsına iletilen bazı soruları tetkik için kendisine havale ettiğini, ayrıca kendisini yazma konusunda teşvik ettiğini söylemektedir.[5]

İstikrarlı yayın hayatı, güçlü yazar kadrosu ve zengin muhtevası ile dönemin en önemli ve etkili mecmualarından biri olan *Sırât-ı Müstakîm*/*Sebîlürreşâd*, İslâm dünyasının içinden geçmekte olduğu buhrana ve toplumsal problemlere İslâm'dan hareketle çözüm arayışında olan, halk arasındaki yerleşik din anlayışının eleştirildiği, aklın ve modern bilimin terviç edilip aktivist ahlâk anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı ve "İslâm yenilikçiliği" olarak nitelendirilebilecek fikrî çabanın, arayışın ve endişelerin Osmanlı bağlamında en güçlü şekilde temsil edildiği entelektüel zeminlerden biridir.[6] Mecmua bu fikrî endişeleri çerçevesinde özellikle İslâm âleminin sorunlarıyla yakından ilgilenmeyi ve bunları gündeme getirip bir kamuoyu oluşturmak suretiyle müslümanların uyanmasına (intibah) hizmet etmeyi kendisine görev bilmiştir. Bu amaca mâtuf olarak İslâm dünyası ve bilhassa Mısır'da yayımlanan eserlerin tercüme yoluyla okuyuculara duyurulmasına çalışmış; Balkanlar'ın yanı sıra Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinden Hicaz'a ve Hindistan'a, Kuzey Afrika'dan Buhara ve Orenburg'a, Kırım'dan, Çin'deki Hârbîn'e ve Japonya'ya varıncaya kadar dünyanın farklı bölgelerindeki muhabirlerinden ve okuyucularından gelen mektupları yayımlayarak dünya müslümanları arasında günümüzde bile gerçekleştirilmesi zor bir iletişim ağı kurmuş; ayrıca "Şüûn",[7] "Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye", ve "Matbuât" gibi başlıklar taşıyan sütunlarında İslâm dünyasındaki olayları mercek altına almıştır. Böyle bir mecmua çevresine dahil olması[8] şüphesiz Akseki'nin sonraki ilişkiler ağı kadar ilmî-fikrî çabalarının istikametinin şekillenmesinde de büyük rol oynamıştır.

Ahmet Hamdi Akseki "Kuvvet: Âlem-i İslâm İçin Bir Ders-i İntibah" başlığını taşıyan ve Trablusgarp Savaşı münasebetiyle İslâm dünyasının meselelerine ilgisini yansıtan ilk yazısının[9] yayımlandığı 1912 yılı başından mec-

5 Eşref Edip, *Mehmed Akif*, s. 591-94.

6 Mecmuanın tarihçesi, yazar kadrosu ve fikriyatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Mertoğlu, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, s. 9-22.

7 Dünyada ve özellikle İslâm dünyasında meydana gelen ve "Şüûn" şeklinde ifade edilen olayların müslümanların uyanışındaki önemi konusunda mecmuanın yaklaşımı için bk. "Şüûn Ne Güzel Vesîle-i İntibahtır", *SM*, 7/168 (10 Teşrînisâni 1327/23 Kasım 1911): 192-93.

8 Bilindiği gibi *Sırat-ı Müstakim* mecmuası 8 Mart 1912 tarihli 183. sayısından itibaren yayımını *Sebîlürreşâd (*bundan sonra künyelerde *SR)* adıyla sürdürmüştür. Akseki mecmuaya 176. sayıdan itibaren dahil olduğundan imzası ağırlıklı olarak *Sebîlürreşâd* kısmında görülür.

9 "Kuvvet: Âlem-i İslâm İçin Bir Ders-i İntibah", *SM*, 7/176 (5 Kânûnisâni 1327/18 Ocak

muanın Takrîr-i Sükûn Kanunu ile kapatıldığı 1925 yılına ve daha sonra 1948-1966 yılları arası Latin harfli yayımını sürdüren mecmuada vefatına kadar başta tefsir olmak üzere İslâmî ilimlerden siyasî, içtimaî ve fikrî tartışmalı güncel meselelere varıncaya kadar telif ve tercüme türünden birçok yazı kaleme almış ve bu itibarla *Sırât-ı Müstakîm*/*Sebîlürreşâd* yazar kadrosunun en velût kalemlerinden biri olmuştur.

Ahmet Hamdi Akseki'nin İslâm dünyasına ilgisini gösteren faaliyetlerinden biri de Balkan Savaşı arefesinde iki ayı aşan bir süre boyunca *Sebîlürreşâd* muhâbir-i mahsusu olarak 1908'de bağımsızlığını ilân edip Osmanlı Devleti'nden ayrılan Bulgaristan'a seyahat etmesidir. Bir taraftan bölge müslümanlarının dinî hayatları, onların içtimaî ve özellikle eğitim sorunları hakkında *Sebîlürreşâd* okuyucularını bilgilendiren yazılar kaleme alan Akseki diğer taraftan Filibe'de Edhem Ruhi (Balkan) tarafından neşredilen *Balkan* gazetesinde yayımlanan yazılar kaleme almış,[10] ayrıca çeşitli camilerde verdiği vaazlarla Bulgaristan müslümanlarını irşat çalışmaları içinde yer almıştır.[11] Ayrıca bu arada Bulgarlar'ın Osmanlı'ya yönelik savaş hazırlıklarına şahit olmuş ve yakında bir savaşın patlak vereceği öngörüsünde bulunmuştur.[12]

Akseki'nin İslâm dünyasına ilgisi mecmuada yazdığı yazıları, muhabir olarak gittiği Bulgaristan ve görevli olduğu İstanbul camilerinde verdiği vaazlarla sınırlı kalmamış, Çanakkale Savaşı'nın devam ettiği günlerde

1912): 314-18. Akseki, Trablusgarp Harbi'nin devam ettiği günlerde kaleme aldığı bu yazısında Enfâl sûresinin 60. âyetinde kuvvet hazırlama anlamındaki i'dâd-ı kuvvetin önemine dikkat çekmekte ve hamiyetsiz zenginleri eleştirmektedir. Hayatta iken *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan son yazısı ise vefatından dokuz ay öncesine ait olup "Hadis ve Sünnet Hakkında" (*SR*, 6/79 [Mayıs 1950]: 56-58) başlığını taşımaktadır. Ayrıca vefatından bir ay önce, 10 Aralık 1950'de Süleymaniye Camii'nde Kore şehitleri için tertip edilen mevlit merasiminin başında yaptığı konuşma da özetlenerek ve "Başbakanlığın emriyle bu hitabenin her dile çevrilmesi kararlaştırılmıştır" ibaresiyle yayımlanmıştır: "Muazzam Tarihi Bir Gün: Kore Şehitlerinin Ruhlarına Okunan Hatim ve Mevlût", s. 258-60. Mecmuanın bir sonraki 93. sayısında da Akseki'nin vefat haberiyle birlikte M. Raif Ogan'ın, Akseki'nin 10 Aralık mevlidindeki konuşmasını laikliğe aykırı gören Hikmet Bayur'a yönelik bir tenkit yazısına ("Hikmet Bayur'un Yanlış Mütaleaları", s. 276-78) yer verilmiştir. Akseki'nin mecmua yazıları hakkında ayrıca bk. Kılıç, "Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşâd Mecmualarındaki Makalelerine Göre Ahmet Hamdi Akseki", s. 117-19.

10 Yazıcı, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan Muhabirliği", s. 147-48.

11 Bu vaazlardan biri mecmuada yayımlanmıştır: Aksekili Ahmed Hamdi, "Meviza: Filibe'de Muradiye Cami-i Şerîfinde Bir Cemm-i Ğafîr Huzurunda", *SR*, 1-8/23-205 (26 Temmuz 1326/8 Ağustos 1912): 439-441. Vaazda müslümanlar ittihada, ilme, ticarete ve şirketleşmeye teşvik edilmektedir.

12 Akseki'nin mecmuanın 204-214. sayıları arasında tefrika edilen on bir mektubu ve Filibe vaazı Latin harfli olarak da neşredilmiştir: Ahmet Hamdi Akseki, *Bulgaristan Mektupları*, haz. Ferhat Koca, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

pâyitahtı ve cepheyi ziyaret eden Suriye Hey'et-i İlmiyye ve Edebiyyesi'nin o sıralarda mensubu olduğu Medresetü'l-mütehassısîn ziyaretinde, öğrenciler adına yaptığı konuşmada da kendisini göstermiştir. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi'nin heyet üyelerine bu okulda verdiği ziyafet esnasında okulun "sarıklı öğrencileri"nden ikisi de biri Arapça, diğeri Türkçe olmak üzere konuşma yapmıştır.[13] Söz konusu konuşmalardan biri bu okulun Kelâm ve Felsefe Şubesi'nde ihtisas öğrencisi olan Aksekili Ahmet Hamdi tarafından yapılmıştır.[14]

Akseki'nin bu mecmuada Mısır'dan yaptığı tercümeler de onun İslâm dünyasının ilmî ve fikrî çalışmalarına yönelik ilgisini ve fikr-i takibini göstermesi açısından önemlidir. Hocası Mehmed Âkif gibi Akseki de İslâm yenilikçiliğinin Cemâleddîn-i Efgānî ve Muhammed Abduh'un yanı sıra bilhassa M. Reşîd Rızâ tarafından 1898'den itibaren Kahire'de yayımlanan *el-Menâr* dergisi aracılığı ile temsil edilen düşünce damarını yakından takip etmiş ve özellikle *Sebîlürreşâd*'daki tefsir yazılarında Abduh'tan yaptığı tercümeler / iktibaslar[15] dışında Reşîd Rızâ'nın iki önemli metnini de Türkçe'ye tercüme etmiştir.[16]

---

13 Bâkır v.dğr., *el-Bi'se'l-ilmiyye*, s. 86.

14 Söz konusu konuşma "Medresetü'l-mütehassisîn'de Suriye Hey'et-i İlmiyye ve Edebiyyesi şerefine şeyhülislâm efendi hazretleri tarafından verilen ziyafette Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'nin irat ettiği nutuk" takdimiyle yayımlanmıştır: "Nutuk", *SR*, 14/350 (15 Teşrînievvel 1331/28 Ekim 1915): 93-94. Konuşan diğer öğrencinin kimliği ve Akseki'nin konuşmasının hangi dilde olduğu, Arapça ise mecmuada yayımlanan metnin bunun tercümesi mi olduğu ne yazık ki bilinmemektedir.

15 Bu çerçevede Akseki'nin çeşitli yazılarında *Tefsîrü'l-Menâr*'da Muhammed Abduh'a ait takrirlerden yaptığı tercümeler söz konusudur. Meselâ Âl-i İmrân sûresinin 118. âyetinin tefsir edildiği yazısı ("Tefsîr-i Şerîf", *SR*, 2-9/46-228, 10 Kânûnisâni 1328/23 Ocak 1913: 341-44) bazı tasarruflarla beraber tamamına yakın kısmı *Tefsîrü'l-Menâr*'dan tercümedir (Krş. *Tefsîrü'l-Menâr*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994, IV, 67-73). Taaddüd-i zevcât meselesi ile ilgili yazı dizisinin bir sayısının ("Tefsîr-i Şerîf - İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât -5-", *SR*, 11/284 [6 Şubat 1329/19 Şubat 1914]: 379-81) tamamına yakını da Muhammed Abduh'un bu tefsirdeki Nisâ sûresinin 2-4. âyetleriyle ilgili açıklamalarından özetlenmiştir (Krş. *Tefsîrü'l-Menâr*, IV, 276 vd.). Akseki'nin söz konusu yazı dizisinin baş tarafında bu tefsirin dışında kullandığını söylediği kaynaklardan bazıları şunlardır: Muhammed Abduh'un kadınlık hakkındaki makaleleri ve fetvaları, Reşîd Rızâ'nın aynı konu ile ilgili yazdığı eserleri ve fetvaları, Ferîd Vecdî'nin *el-İslâm rûhu'l-medeniyye*'si ile *el-Mer'etü'l-müslime*'sidir.

16 Bu iki metinden ilki *Mecelletü'l-Menâr*'ın III ve IV. ciltlerinde tefrika edilen, daha sonra 1324 (1908) yılında kitap olarak ilk baskısı yapılan *Muhâveretü'l-muslih ve'l-mukallid*'dir. Akseki bu metinden yaptığı tercümelerin bir kısmını *Sebîlürreşâd*'da on tefrika olarak önce yazar ve mütercim adını belirtmeden yayımlar, 1332 (1913) yılında da tamamını müellif ve mütercim adını vererek *Mezâhibin Telfîki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i* adıyla kitap olarak neşreder. Akseki'nin Reşîd Rızâ'dan yaptığı bir diğer önemli tercüme ise *Mecelletü'l-Menâr*'da "Emâlî-i Dîniyye" başlığı altında yayımlanan (ilk tefrika: 2/28 [23

Cumhuriyet döneminde, özellikle hilâfetin ilgası, medreselerin kapatılması ve harf devrimi gibi bazı köklü değişimler neticesinde Türkiye'nin İslâm dünyası ile irtibatı resmen ve fiilen büyük ölçüde kesilmiştir. Akseki'nin böyle zor zamanlarda bile İslâm dünyasındaki gelişmeleri imkânlar ölçüsünde takip etmeye ve kişisel bazı ilişkiler kurmaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. 1936'da Mısır'dan Türkiye'ye dönen hocası Mehmed Âkif'e bir ara Mısır'da neşrine başlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nden söz etmesi[17] ve aşağıda sözünü edeceğimiz Ahmed Muhammed Şâkir'e gönderdiği mektubundan anlaşıldığı kadarıyla kütüphanesinde 1930'lu ve 40'lı yıllarda Mısır'da basılmış eserlerin mevcudiyeti, onun özellikle Mısır'a yönelik ilgi ve takibinin vefatına kadar devam ettiğini göstermektedir.[18]

Ne var ki bu ilgi tek taraflı değildir. Onun bazı yazılarının Mısır ve Beyrut gazetelerinde iktibas edildiği iddiası[19] bir tarafa bırakılsa bile aşağıda sözünü edeceğimiz üzere Mısırlı bir âlim olan Ahmed Muhammed Şâkir'in 1950 yılında, daha önce yayımladığı bazı eserlerini kendisine göndermesi, ömrünün son yıllarında ve vefatını müteakip müslüman ülkelerin Türkiye'de bulunan temsilcilerinin kendisine yönelik alâkasına ve özellikle Pakistan'da yapılacak Büyük İslâm Kongresi'ne reis seçildiğine dair *Sebîlürreşâd* başta olmak üzere basında çıkan bazı haber ve görseller[20] ile özellikle vefatı münasebetiyle

Eylül 1899]: 438-40) yazı dizisinden "Akāid-i İslâmiyye" başlığı ile yayımladığı tercümedir (*SR*, 237-273. sayılar arasında on sekiz tefrika).

17 Eşref Edip, *Mehmed Akif*, s. 597. Burada kastedilen müsteşrikler tarafından yayımlanan *Encylopaedia of Islam*'ın Arapça tercümesidir: *Dâiretü'l-maârifi'l-İslâmiyye*, Kahire 1933. Tercüme "Ârifî Bâşâ" maddesine kadar on beş cilt olarak yapılabilmiş, tamamlanmadan yarım kalmıştır. O görüşmede Mehmed Âkif bu tercümenin ihtiyacı tatmin için yeterli olmadığını ve daha esaslı bir İslâm ansiklopedisi hazırlanması gerektiğini dile getirmiştir.

18 Bu ilgi, takip ve irtibatların hangi kanallar üzerinden gerçekleştiği ayrıca araştırılmaya değer bir konudur. Şimdilik başta Mehmed Âkif olmak üzere Türkiye'den gidip o yıllarda Mısır'da yaşayan çeşitli kimselerin, kezâ çeşitli ülkelerde sürgün hayatı geçiren 150'liklerin, ayrıca tek partili yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden kimi müslüman seyyahların hatırat ve mektuplarında bu irtibatlar konusunda fikir verebilecek bazı ipuçları bulunduğunu hatırlatmak isteriz.

19 Ertan, *Ahmed Hamdi Akseki*, s. 7. Söz konusu kaynakta Akseki'nin hangi yazısının nerede iktibas edildiğine dair bir bilgi bulunmadığından ne yazık ki henüz bu bilgiyi teyit etme imkânı bulamadık.

20 Ankara'daki müslüman ülkelerin diplomatik temsilcileri Kore şehitleri için 10 Aralık 1950 tarihinde İstanbul'da Süleymaniye Camii'nde tertiplenip Akseki'nin konuşmasıyla başlayan ve radyodan yayımlanan mevlit programına iştirak etmişlerdir (bk. "Muazzam Tarihî Bir Gün: Kore Şehitlerinin Ruhlarına Okunan Hatim ve Mevlût" *SR*, 4/92 [Aralık 1950]: 258; ayrıca bk. Ertan, *Ahmed Hamdi Akseki*, s. 80). *Sebîlürreşâd* mecmuasının Temmuz 1950 tarihli 83. sayısının kapağında da Akseki'nin makamında Pakistan Basın Ataşesi B. Yâkub Dadaşi ve Pakistan Müslümanlar Birliği mümessili Muhammed Alimullah ile birlikte çekilmiş bir fotoğrafına yer verilmiştir. Akseki'nin vefatından bir

Suriye elçisi Âdil Arslan'ın Ahmet Hamdi Akseki hakkında yazdıkları onun İslâm dünyasında tanındığını ve takip edildiğini göstermektedir.

Ünlü Arap edibi ve Osmanlı Meclisi'nde Havran mebusu olan Emîr Şekib Arslan'ın kardeşi ve Suriye'nin Ankara sefiri olan Âdil Arslan 9 Ocak 1951'de vefat eden Ahmet Hamdi Akseki için hâtıratında 10 ve cenazenin defnedildiği 11 Ocak günlerine ait önemli notlar düşmüştür. "Türkiye'nin en büyük İslâm âlimi" dediği Akseki'nin Türk milletinin Araplar'la bağlarını güçlendirmeye çağrı yaptığını belirterek onun Ankara (Hacı Bayram?) Camii'nde verdiğini öğrendiği Arapça bir hutbesinden sitayişle söz etmiştir. Arslan hükümetin cenaze merasimi konusunda kendilerine herhangi bir bilgilendirme yapmadığını, bununla birlikte kendisi dışında Ankara'da bulunan Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Irak, İran, Pakistan ve Afganistan gibi İslâm ülkelerinin elçilik görevlileri ile Akseki'nin cenaze namazına katılmak üzere aralarında anlaştığını bildirmiştir. Arslan notlarında bazı ilginç noktalara da temas etmiştir. Şöyle ki: Bazı İstanbul gazeteleri Akseki'nin makamında Arap harfli bazı dilekçeleri kabul ettiği ve hükümetten bu konuyu araştırmasını istediklerini ve o günlerde mecliste Diyanet İşleri Riyâseti bütçe görüşmelerinin yapıldığı esnada bazı milletvekillerinin onu eleştirip kendisine Arap harfli yazışmaları sorduklarını[21] ve bu çerçevede bazı gazetelerde çıkan ir-

gün sonra 10 Ocak tarihinde Ankara'da bir basın toplantısı düzenleyen Dünya Müslüman Konferansı Umumi Sekreteri İmâmullah (İn'âmullah) Khan, Akseki'nin vefatını yalnız Türkiye için değil, bütün müslüman dünyası ve bilhassa "gelecek celsede riyâset edeceği Dünya İslâm Konferansı için büyük bir kayıptır" sözleriyle değerlendirmiştir (Bk. "Dünya Müslümanları Kongresi", *SR*, 4/95 [Şubat 1951]: 317). Ayrıca ne yazık ki hangi basın organında yayımlandığını tespit edemediğimiz 12 (?) Ocak 1951 tarihli "Zavallı Merhum Aksekili" başlıklı ve cenaze merasimi vesilesiyle Akseki'nin kızının babasının sarığını taşırken gösteren fotoğrafın yer aldığı bir haber kupüründe de Akseki'nin Pakistan'da toplanacak Büyük İslâm Kongresi'ne reis seçildiği bildirilmektedir (bk. Taha Toros Arşivi, Dosya nr. 173, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/11815/001507835006.pdf? [19 Aralık 2016]). Söz konusu iki haberde detayları hakkında fazla bilgi bulunmayan ve Akseki hakkında şu ana kadar yapılan çalışmalarda rastlamadığımız bu bilginin daha etraflı araştırılmasında yarar olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği üzere ilki 1926'da Mekke'de toplanan Dünya Müslümanları Kongresi'nin (el-Mü'temerü'l-âlemü'l-İslâmî / World Muslim Congress) dördüncüsü Akseki'nin vefatından bir ay sonra Şubat 1951'de Pakistan'ın Karaçi şehrinde toplanmıştır.

21 Burada Arap harfli dilekçe/yazışma derken somut olarak neden söz edildiği anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte o dönemde bazı yazışmaların Arap harfli olarak yapıldığı bilinmektedir. Meselâ Mustafa Sungur 1950'de o sıralar Emirdağ'da gözetim altında tutulan Said Nursi'den Akseki'ye bir mektupla birlikte biri kendisine diğeri müşavere heyeti üyelerine olmak üzere Risâle-i Nur Külliyatı'ndan iki takım götürdüğünü bildirmektedir (Bk. Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*, IV, 38). Aslının Arap harfli olduğunu tahmin ettiğimiz Akseki'ye hitaben yazılmış bu mektup Latin harfli olarak neşredilmiştir (Said Nursi, *Emirdağ Lâhikası*, II, 9-10). Said Nursi

tica haberlerinden ve Diyanet İşleri Riyâseti'ne göndermelerden söz etmekte ve akraba ve yakınlarına dayanarak Akseki'nin, kendi hakkında çevrilen desîselerden duyduğu şiddetli bir infial neticesi vefat ettiği kanaatini ifade etmektedir.[22]

Ahmet Hamdi Akseki'nin hayatının sonuna kadar İslâm dünyasına ve özellikle Mısır'a yönelik ilgisini sürdürdüğünü gösteren en açık delillerden biri de 1950 yılında hadis âlimi ve temel İslâm kaynaklarına yönelik titiz neşirleriyle tanınan Mısırlı Ahmed Muhammed Şâkir'e[23] gönderdiği Arapça mektubudur. Mısırlı araştırmacı Eşref Abdülmaksûd sayesinde haberdar olduğumuz bu mektupta[24] Akseki, Ahmed Muhammed Şâkir'in telif ve tahkik

---

mektubunda daha önce azîmet yerine ruhsatla amel ettiği için hiddetlendiği Akseki gibi eski medrese arkadaşları hakkında, "Dehşetli ve şiddetli bir tahribata karşı 'ehvenüşşer' düsturıyla mümkün olduğu kadar bir derece bir kısım vazîfe-i ilmiyyeyi, mukaddesatın muhafazasına sarfedip, tehlikeyi dörtten bire indirmeleri, onların mecburiyetle bazı noksanlarına ve kusurlarına inşallah keffâret olur" anlayışına geldiğini aktardıktan sonra Akseki'den gönderilen külliyatın "mümkünse eski huruf, değilse yeni harf" ile teksir edilerek Diyanet Riyâseti'nin şubelerine gönderilmesini beklemektedir. Yukarıda sözü edilen o dönem gazetelerinde çıkan haberlerin bu ve benzeri yazışmalarla alâkalı olabileceği tahmin edilebilir.

22 Arslan, *Müzekkirâtü'l-Emîr Âdil Arslân*, III, 1090-1091. Arslan aynı yerde herhangi bir delili bulunmadığını bildirdikten sonra Akseki'nin zehirlendiği ve şehit olarak vefat ettiği yolunda kişisel bir tahminde de bulunur. Temelsiz görünen bu iddiayı kabul etmek pek mümkün görünmemekle birlikte vefat haberlerinden kalp krizi sonucu vefat ettiği bilinen Akseki'nin son günlerde bütçe komisyonundaki görüşmeler sırasında bilhassa Van milletvekili Ferit Melen'in haksız ve yakışıksız târizlerinden rahatsız olduğu bilinmektedir (bk. "Diyanet Reisi Akseki'nin Vefatı", s. 286). Osman Yüksel Serdengeçti de halasının damadı olan Akseki'nin vefatını şüpheli gösterip dedikodu yapmanın gereksizliğine işaret etmekle birlikte meclisteki tartışmalardan ve Ferit Melen'in, "Şu adam kim oluyor ki kendini şeyhülislâm sanıyor? Beyaz yakalı dinî kisveler giyiyor… eski şeyhülislâmlar gibi. Laik Cumhuriyet... Atatürk... din… yobazlık..." gibi târizlerinden "dehşetli sıkıldığından" söz etmektedir (Bk. "Ahmed Hamdi Akseki [8]", *Millî Gazete*, sy. 145 [8 Haziran 1973]: 3, 7). Bu durumda meclisteki tartışmaların onun kalp krizi geçirmesinde tetikleyici rol oynamış olması muhtemeldir. Osman Yüksel Serdengeçti'nin küçük kardeşi ve o sırada Ankara'da Numune Hastanesi'nde doktor olarak görev yapıp son anlarında Akseki'nin yanında bulunan Mehmet Müstecabi Yüksel de bize yaşadıklarını şifahî olarak aktarmış ve Akseki'nin kalp krizi neticesinde vefat ettiğini söylemekle yetinmiştir.

23 Hayatı ve çalışmaları hakkında daha fazla bilgi için kardeşi Mahmud Muhammed Şâkir ve oğlu Üsâme'nin kendisi hakkında yazdıklarına bk. Şâkir, *Min a'lâmi'l-asr*, s. 29-63; Râşid, *el-Allâme el-Muhaddis Ahmed Muhammed Şâkir*; Abdürrahim, *Menhec*, s. 45-148; Tanâhî, "Ahmed Muhammed Şâkir", s. 104-105.

24 Araştırmacı söz konusu mektubu Ahmed M. Şâkir üzerine hazırladığı doktora tezinin kitaplaşmış halinde yayımlanmıştır (Abdürrahim, *Menhec*, s. 503). Bu vesile ile söz konusu mektubun taramasını bize de gönderen Eşref Abdülmaksûd Abdürrahim'e müteşekkir olduğumuzu ifade etmek isteriz.

türü çalışmalarından[25] daha önce tetkik ettikleri hakkında bilgi vermekte ve özellikle tahkikli neşrini gerçekleştirip Mısır'dan kendisine gönderdiği Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inin dört cüzü için kendisine teşekkür etmektedir.

Mektuptan Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'in 1930'lu ve 40'lı yıllarda Mısır'da yayımlanan eserlerini takip ettiği, kezâ Ahmed Muhammed Şâkir'in Türkiye'de Akseki gibi bir âlimin bulunduğundan haberdar olup bazı eserlerini ona gönderdiği anlaşılmaktadır. İlginç olan noktalardan biri Ahmed Muhammed Şâkir'in Selefî eğilimden dolayı M. Reşîd Rızâ'ya yakın çevreden biri olması ve onu kendisine üstat olarak kabul etmesidir.[26] Bu durumda Akseki'nin öğrencilik yıllarından itibaren takip ettiği Mısır'daki Cemâleddîn-i Efgānî, Muhammed Abduh, M. Reşîd Rızâ çizgisine olan ilgisini son zamanlarına kadar sürdürdüğü sonucuna varılabilir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Akseki'nin Ahmed M. Şâkir'e gönderdiği bu mektup tek partili dönemde dinî hayat ve Türkiye dışındaki müslümanlarla ilişkiler üzerinde büyük kırılma ve kopmalara yol açan siyasî ve toplumsal değişimlere rağmen Türkiye'de mütefekkir bir âlimin İslâm dünyası ve ilim adamları ile irtibatını sürdürmeyi başardığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Anlaşıldığı kadarıyla resmî politikaların etkisiyle söz konusu dönemde bu irtibatlar her ne kadar büyük ölçüde zayıflamış olsa da kişisel çerçevede ve derinden devam etmiştir.

---

25 Bu eserlerin adı aşağıdaki mektupta yer aldığından burada tâdat edilmesine gerek duymuyoruz. Ancak bunlar arasında Ahmed M. Şâkir'in telif eserlerinden olan *eş-Şer' ve'l-luga* adlı eserinin ayrı bir öneme sahip olduğunu hatırlatmak isteriz. Bu kitapta Ahmed M. Şâkir, Kahire'deki Arap Dil Kurumu (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye) üyesi olup Arap harfleri yerine Latin alfabesi kullanılmasını savunan Müsteşar Abdülaziz Fehmi Paşa'yı (ö. 1951) eleştirmekte, Arap dili ve alfabesinin müslümanlar için önemini vurgulamaktadır. Alfabe devrimi geçirmiş bir ülkenin Diyanet İşleri reisi ve yukarıda işaret edildiği üzere ömrünün son günlerinde, makamında Arap harfli yazışmaları kabul ettiği gerekçesiyle eleştirilere mâruz kalmış biri olarak Akseki'nin 1945'te basılmış bu kitabı incelemiş olması bu açıdan dikkat çekicidir.

26 Bk. Abdürrahim, *Menhec*, s. 73-74. İcâzetli öğrencisi olduğu Reşîd Rızâ'dan, "imam üstadımız, hüccetülislâm" şeklinde söz eden Ahmed M. Şâkir *Tefsîrü'l-Menâr* hakkında, "değerli üstadımızın tefsiri, mutlak olarak basılan tefsirlerin en hayırlısı" nitelemesinde bulunmuştur (bk. "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm", *Mecelletü'l-Menâr*, 31/3 [1930]: 195-96). Bununla birlikte Ahmed M. Şâkir özellikle *Sahîhayn*'daki bazı hadislere ta'netmesi sebebiyle Reşîd Rızâ'yı eleştirmekten geri durmaz ve bunun sebebini, Reşîd Rızâ'nın sünnet ilmi ve fıkhı konusundaki birikimine rağmen "hadis konusunda bir şey bilmeyen" Cemâleddîn-i Efgānî ve Muhammed Abduh'un (ve hümâ lâ ya'rifâni fi'l-hadîsi şeyen) etkisinden kurtulamamasına bağlar (Ahmed M. Şâkir'in *el-Müsned*, VI, 555'e ta'likinden naklen, bk. Abdürrahim, *Menhec*, s. 74, 2 nolu dipnot).

Osmanlı çok uluslu ve çok kültürlü yapısı yanında hilâfet merkezi olması hasebiyle de uluslar arası bir niteliği haizdi. Osmanlı son dönemindeki gelişmeler ve bilhassa Balkan, Trablusgarp ve Cihan Harbi, Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya, Yemen'den Kafkaska'ya kadar ülke sınırlarının giderek küçülmesine ve nihayet Anadolu'nun da işgal edilmesine yol açmıştı. Bu süreçte işgal altındaki son vatan toprağı olan Anadolu'nun kurtuluşu sonrası başlayan Cumhuriyet döneminde ve özellikle tek partili yıllarda hilâfetin ilgası başta olmak üzere atılan adımların sonucu olarak yeni yönetimin vârisi olduğu hilâfet merkezi İstanbul'un dünya müslümanları nezdindeki uluslar arası iddialarından ve irtibatlarından vazgeçmesi, diğer bir ifade ile ciddi bir rota değişikliğine gitmesi söz konusu idi. Uluslar arası iddialar, irtibatlar ve hayaller artık kaldırılamaz bir ağırlık ve yük olarak kabul ediliyordu. Bunun neticesi sadece siyasî ve ekonomik olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak olabildiğince içe kapanıp oluşturulmak istenen yeni toplumsal yapıyı tahkim etmeye yönelmekti. Bu dönemde Batıcı ve seküler politikalar da ister istemez Türkiye'nin bilhassa İslâm dünyası ile irtibatlarını daha fazla olumsuz olarak etkilemiştir.

Genel gidişat ve resmî politikalar özellikle tek parti yıllarında her ne kadar bu istikamette olsa da İslâm dünyasının Türkiye'ye ve Türkiye'nin İslâm dünyasına yönelik irtibatlarının tamamen kesilmiş olması beklenmemelidir. Yukarıda *Sırât-ı Müstakîm*/*Sebîlürreşâd* mecmuasının II. Meşrutiyet döneminde sadece Osmanlı sınırlarıyla yetinmeyip dünyanın her tarafındaki müslümanlar arasında canlı bir iletişim ağı kurduğundan söz edilmişti. Böyle bir arka plana ve reflekslere sahip bir isim olarak Ahmet Hamdi Akseki de uluslar arası ilgi, irtibat ve iddiaların yoğurduğu böyle bir neslin mensubudur. O yüzden Türkiye'nin tek parti yıllarında bile İslâm dünyasında özellikle ilmî çevrelerle irtibatlarını sürdürebilmiş, özgüven içerisinde ülke sınırları dışındaki ilmî-kültürel faaliyetleri üst düzeyde takip ve değerlendirmeyi başarabilmiştir. Ulaşım ve iletişim imkânlarının çok daha fazla geliştiği günümüzde de İslâmî ilimler alanında büyük bir birikime sahip olan Türkiye'deki ilim adamlarının uluslar arası ilmî ve kültürel faaliyetlere çok daha aktif katkı vermeleri beklenmelidir.

Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Gönderdiği Mektubun Tercümesi

25 Temmuz 1950

Fâzıl, kıymetli üstat Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir hazretleri (Allah kendisini muhafaza buyursun).

Allah Teâlâ'nın selâmı ve bereketinin üzerinize olmasını, ayrıca sıhhat ve âfiyette daim olmanızı temenni ederim.

Fazilet sahibi efendim! Geçmişte kıymettar telifatınızdan *Nizâmü't-talâk*[1] ile *eş-Şer' ve'l-luga*[2] adlı eserlerinizi mütalaa ettim ve siz fazilet-meâbın *er-Risâle*[3] ile *Cimâu'l-ilm*'[4] (neşirlerin)deki tetebbuatınızdan çok müstefit oldum. Bunlara ilâve olmak üzere son zamanda *Sünen-i Tirmizî* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd* üzerine olan şerhlerinize[5] muttali oldum ki her ikisi de tam bir teşekkür ve takdiri hak etmektedir. Bununla birlikte itikadımca *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'e yönelik sunduğunuz hizmet[6] öncekilerden daha da muazzam ve mükemmel olup lâyıkıyla teşekküre müstehaktır. Bu çalışmanızla *Müsned*'in mütalaasını kolaylaştırdınız ve (eseri) okuyup tetkik edenlere kıymetli ve (istifadesi) kolay bir hazine sunmak suretiyle hadîs-i şeriflere ve sünnete en önemli bir hizmette bulundunuz. Allah sizlerden razı olsun ve sizleri iki cihanda aziz eylesin. Bu yüzden siz fazilet-meâba ilim ve İslâm adına en içten selâmlarımı ve teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

---

1 Şâkir, *Nizâmü't-talâk fi'l-İslâm*.

2 Şâkir, *eş-Şer' ve'l-luga*.

3 İmam Şâfiî'ye ait bir eserdir: *er-Risâle*, haz. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1358/1940.

4 İmam Şafiî'ye ait bir eserdir: *Cimâu'l-ilm*, haz. Ahmed Muhammed Şâkir, [Kahire:] Matbaatü'l-Maârif, 1359/1940.

5 Burada her iki eser üzerine olan şerhlerle muhtemelen Ahmed Muhammed Şâkir'in tamamlayamadığı çalışmalardan olmak üzere *Sünen-i Tirmizî*'yi doksan altı sayfalık bir mukaddime ve geniş dipnotlarla neşretmiş olması (*el-Câmiu's-sahîh ve hüve Sünenü't-Tirmizî*, I-II, Kahire: Matbaatü Mustafa el-Halebî, 1351359/1937-1940; *Mukaddimetü Süneni't-Tirmizî*, Kahire: Matbaatü Mustafa el-Halebî, 1356/1937) ile Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inin üç ayrı muhtasarını yayımlamış olması (*Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd li'l-Hâfız el-Münzirî ve Meâlimü's-sünen li'l-Hattâbî ve Tehzîbü Süneni'l-İmâm İbn Kayyim el-Cevziyye*, I-III, haz. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Hâmid el-Fıkī, [Kahire:] Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, 1367/1948) kastedilmektedir (Ayrıca bk. Abdürrahim, *Menhec*, s. 113-15, 121-22).

6 *el-Müsned li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, haz. ve şerh Ahmed Muhammed Şâkir, I-XV, Kahire: Dârü'l-maârif, 1365-76/1946-56. Eserin Akseki'ye gönderilen yedinci cüzü 1368 (1949) yılında yayımlanmıştır. Ahmed Şâkir *Müsned*'in ancak beşte ikisini yayımlayabilmiş, eseri tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir.

Kemâl-i tâzim ile siz fâzılın bana hediye etme lutfunda bulunduğunuz *Müsned*'in bir, iki, üç ve yedinci cüzlerini de aldım. Bu keremi hayatım boyunca unutamam. Bu kıymettar telifat kütüphanemin başköşesini süsleyecektir.

Kalan bütün cüzlerin de sizin mümtaz usulünüzce çıkması bizleri sevindirecek ve bunların basılmasının nihayete ermesi bizleri mesut edecektir. Bu anı sabırsızlıkla bekliyoruz. Allah Teâlâ'dan bu ve inşallah benzerlerinin neşri için muvaffakiyetler temenni ediyoruz.

En hâlisane selâmlarımı kabul buyurunuz. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

Ankara, Diyanet İşleri Reisi
Ahmet Hamdi Akseki
(İmza)

[Not:]
17 Şevval 1369/1 Ağustos 1950 Salı
Posta ile geldi.
Ahmed Muhammed Şâkir
(İmza)

Bibliyografya

Diyanet İşleri Reisliği'nde 5 Nisan 1934 tarihinde Ahmet Hamdi Akseki adına düzenlenmiş sicil cüzdanı sureti: İSAM Kütüphanesi, "Akseki, Ahmet Hamdi", dokümantasyon dosyası.

Abdürrahim, Eşref Abdülmaksûd, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir fî tahkîki'n-nusûs*, 2. bs., Riyad: Edvâü's-selef, 1437/2016.

Akseki, Ahmet Hamdi, *Bulgaristan Mektupları*, haz. Ferhat Koca, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

Arslan, Âdil, *Müzekkirâtü'l-Emîr Âdil Arslân*, haz. Yusuf İbiş, I-IV, Beyrut: ed-Dârü't-tekaddümiyye li'n-neşr, 1983-84.

Bolay, Süleyman Hayri, "Ahmet Hamdi Akseki", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, II, 293-95.

"Diyanet Reisi Akseki'nin Vefatı", *Sebîlürreşâd (SR)*, 4/93, Ocak 1951 [mecmuadaki sayı ve tarih hatalı olarak 91 ve Ocak 1950 şeklindedir]: 286.

"Dünya Müslümanları Kongresi", *SR*, 4/95 (Şubat 1951): 317.

Ertan, Veli, *Ahmed Hamdi Akseki*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.

Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul: Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357/1938.

Filibeli Ahmed Hilmi, *Hikmet Yazıları*, haz. Ahmet Koçak, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Kara, İsmail, "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, haz. Hüseyin Arslan – Mehmet Erdoğan, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 123-29.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, 3. bs., I-III, İstanbul: Kitabevi, 1997-98.

Kılıç, Hulusi, "Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşâd Mecmualarındaki Makalelerine Göre Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, s. 117-19.

Mertoğlu, M. Suat, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, İstanbul: Klasik, 2008.

"Muazzam Tarihî Bir Gün: Kore Şehitlerinin Ruhlarına Okunan Hatim ve Mevlût", *SR*, 4/92 (Aralık 1950): 258-60.

Mûsâ Kâzım, "Kuvvet Hazırlamak", *SM*, 3/59 (8 Teşrînievvel 325/21 Ekim 1909): 100-101.

Ogan, M. Raif, "Hikmet Bayur'un Yanlış Mütalealeri", *SR*, 4/93 (Aralık 1950): 276-78.

Râşid, Ebü'l-Alâ b. Râşid b. Ebü'l-Alâ, *el-Allâme el-Muhaddis Ahmed Muhammed Şâkir ve cühûdühû fi'd-da've ve'l-ıslâh hilâle'l-karni'l-mâzî 1309h-1377 h.*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427.

Said Nursi, *Emirdağ Lâhikası*, 3. bs., İstanbul: RNK Neşriyat, 2008.

Serdengeçti, Osman Yüksel, "Ahmed Hamdi Akseki [8]", *Millî Gazete*, sy. 145 (8 Haziran 1973): 3, 7.

Şahiner, Necmeddin, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1994.

Şâkir, Ahmed M., "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm", *Mecelletü'l-Menâr*, 31/3 (1930): 195-96.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *eş-Şer' ve'l-luga*, Kahire: Matbaatü'l-maârif ve mektebetihâ, 1364/1945.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *Nizâmü't-talâk fi'l-İslâm*, Kahire: Matbaatü'n-nehdati'l-edebiyye, 1354/1936.

Şâkir, Üsâme Ahmed, *Min A'lâmi'l-asr: eş-Şeyh Muhammed Şâkir, Ebü'l-Eşbâl Şemsüleimme Ahmed Muhammed Şâkir, Ebû Fihr Mahmûd Muhammed Şâkir*, y.y.: y.y., 1422/2001.

"Şüûn Ne Güzel Vesîle-i İntibahtır", *Sırât-ı Müstakîm (SM)*, 7/168 (10 Teşrînisâni 1327/23 Kasım 1911): 192-93.

Taha Toros Arşivi, Dosya nr. 173, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/11815/001507835006.pdf? (19 Aralık 2016).

Tanâhî, Muhammed, "Ahmed Muhammed Şâkir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (*DİA*), II, 104-105.

Yazıcı, Nesimi, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan Muhabirliği", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*: 147-48.

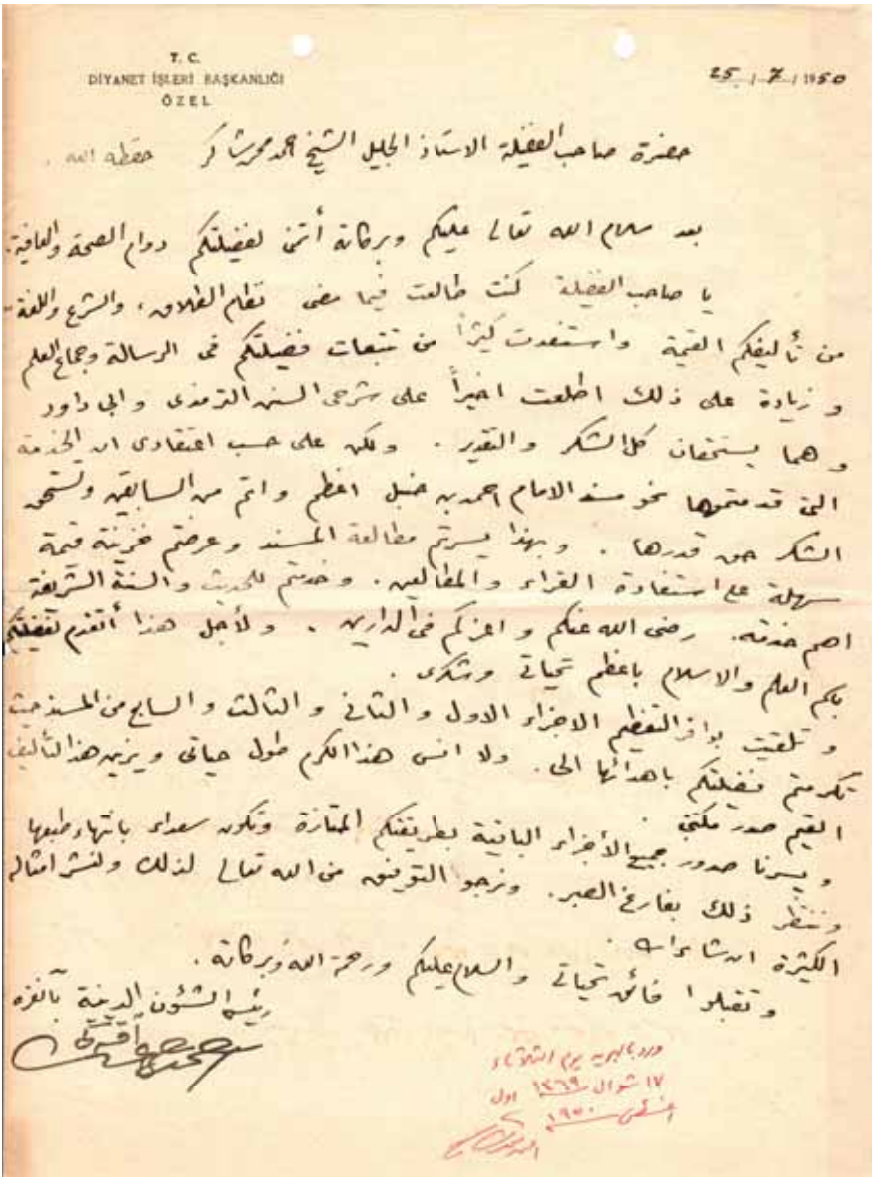

T. C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
ÖZEL

25 / 7 / 1950

حضرة صاحب الفضيلة الاستاذ الجليل الشيخ احمد محمد شاكر حفظه الله

بعد سلام الله تعالى عليكم وبركاته أتمنى لفضيلتكم دوام الصحة والعافية.
يا صاحب الفضيلة كنت طالعت فيما مضى نظام الطلاق، والشرع واللغة
من تأليفكم القيمة واستفدت كثيراً من تتبعات فضيلتكم في الرسالة وجماع العلم
وزيادة على ذلك اطلعت اخيراً على شرحي السنن الترمذي وابي داود
وهما يستحقان كل الشكر والتقدير. ولكن على حسب اعتقادي ان الخدمة
التي قدمتموها نحو مسند الامام احمد بن حنبل اعظم واتم من السابقين وتستحق
الشكر حق قدرها. وبهذا يسرتم مطالعة المسند وعرضتم خزينة قيمة
سهلة على استفادة القراء والمطالعين. وخدمتم للحديث والسنة الشريفة
اهم خدمة. رضي الله عنكم واعزكم في الدارين. ولأجل هذا أتقدم لفضيلتكم
باسم العلم والاسلام باعظم تحياتي وشكري.
وتلقيت بوافر التعظيم الاجزاء الاول والثاني والثالث والسابع من المسند حيث
تكرمتم فضيلتكم باهدائها الي. ولا انسى هذا الكرم طول حياتي ويزين هذا التأليف
القيم صدر مكتبي.
ويسرنا صدور جميع الأجزاء الباقية بطريقتكم الممتازة وتكون سعداء بانتهاء طبعها
وننتظر ذلك بفارغ الصبر. ونرجو التوفيق من الله تعالى لذلك ولنشر امثاله
الكثيرة ان شاء الله.
وتقبلوا فائق تحياتي والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.
رئيس الشؤون الدينية بأنقرة
محمد أقسرتي

ورد بالبريد يوم الثلاثاء
١٧ شوال ١٣٦٩ اول
اغسطس ١٩٥٠

Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Gönderdiği Mektubun Aslı